

Inlägg VGR:s Kunskapsseminarium om MIK, 26 oktober 2023

Vad är medie- och informationskunnighet? Ett kunskapsområde och en praxis

Ulla Carlsson¹

Vi lever i en osäker och turbulent tid: krig i Europa, våldsamma konflikter, geopolitiska spänningar, klimatförändringar, stora flyktingströmmar, terrorism, tilltagande socioekonomisk ojämlikhet, finansiell oro, grov kriminalitet, etc. Våra verklighetsbilder och uppfattningar får vi oftast från medierna liksom nöje och avkoppling. Många timmar varje dag ägnas olika medieformer. Sammanlagd medietid i snitt är sju timmar - för unga nio timmar, som mest ägnas åt sociala medier och strömningstjänster (Mediebarometern 2022). Det är en medie-/kommunikationskultur som genomsyrar våra liv och teknologikutvecklingen går snabbt. Nya dilemman och frågor uppstår i spåren.

På den nationella MIK-konferensen för ett år sedan talade vi inte om AI chatbotar. Men bara efter några veckor var en ny generation chatbotar i samhällsdebattens fokus med såväl skräckscenarier som fantastiska framtidsvisioner. En given slutsats kan väl bara bli att medie- och informationskunnighet, MIK, är än viktigare framöver. Här kan regionerna med sin breda verksamhet gå i bräschen.

Komma ihåg att så länge medier har funnits har oro uppstått om vad som händer i mötet mellan publiken och innehållet via nya medie-/informationsteknologier, så var det med biografifilmen, TV, reklam, våld och pornografi på video. Särskilt barn och unga har setts som passiva och lättpåverkade. Så kom nätet och sociala medier med risk för övervakning, desinformation, konspirationsteorier och hatretorik, som nu förstärks genom AI chatbotar och bildgeneratorer. Och teknologikutvecklingen går snabbt! Nya medie-/kommunikationsformer uppstår.

Krav på lagstiftning med förbud av visst innehåll dominerade länge men med tiden kom unga människor alltmer att ses som aktiva och kapabla: man måste viktigt att stärka deras kunskaper för en kritisk förståelse av medierna - kulturellt, politiskt, ekonomiskt och personligt. Numera gäller det alla – barn, unga, vuxna och äldre. Det livslånga lärandet betonas. Det handlar om att vara kreativa och ansvarsfulla medieanvändare.

MIK är en del i en större helhet som söker främja en konstruktiv och säker medie- och kommunikationsmiljö i ett demokratiperspektiv. Förutom *utbildning* innefattas förstås: *Lagstiftning, regelverk och andra reformer*. Det handlar inte om ett val mellan MIK och reglering, de är båda nödvändiga. *Journalistiken* är en annan viktig del. Demokrati är en tom idé utan en kvalificerad och trovärdig journalistik i ett pluralistiskt medielandskap. *Det civila samhällets organisationer* har en viktig roll i helheten genom folkbildningen och samarbeten med olika MIK-aktörer – särskilt på regional nivå. Alla dessa delar behöver ständigt stimuleras.

Kunskapsbehov i en föränderlig mediekultur

Digitaliseringen av medier, de stora transnationella techbolagen med sina sociala plattformar och nu AI med chatbotar och bildgeneratorer, styrda av hård kommersiell logik, kräver konstruktiva förhållningssätt.

En rimlig fråga som sällan ställs är vad vi vill med nya teknologier. Nästan alltid är dessa till betydande nytta men innebär också risker. Vi anpassar oss lätt till nya tekniker utan att reflektera om hur tekniken bäst kan anpassas till människans behov.

Utmaningen bör förstås vara att maximera möjligheterna och minimera riskerna i den föränderliga digitala medie-/kommunikationskulturen utifrån ett demokrati- och medborgarperspektiv. Det i en tid när demokratin är under press.

MIK är en del av svaret. Alla bör kunna förhålla sig till hur olika innehållsförmedlare arbetar – i sociala medieplattformar, i traditionella medieföretag, hur de representerar samhället och världen, hur de producerar innehåll, hur de styr innehåll med algoritmer, hur de finansieras och regleras, hur de används och hur vi kommunicerar.

Vi ska kunna förstå texter och bilder, identifiera sammanhang och agendor, skapa innehåll, göra oss förstådda och våra röster hörda i olika sammanhang.

Det förutsätter en yttrandefrihet, som ger oss rätt att uttrycka åsikter och att kommunicera med andra i offentligheten. En offentlighet som länge har vilat på medierna – ett rum där saksakal kan prövas och argument brytas mot varandra utan känslostyrd retorik - att kunna vara oense tillsammans.

De stora techbolagens algoritmer har förändrat medieanvändningen. Offentligheten har splittrats upp, vilket påverkar samspelet mellan människor och mellan människor och institutioner med konsekvenser för det kollektiva medvetandet och därmed demokratin. Yttrandefrihet ställs mot integritet och nu yttrandefrihet mot säkerhet.

MIK ska därför ses som en del av det *demokratiska lärandet*. Kunskaper som medborgarna behöver för att kunna delta aktivt i samhället - förutom MIK, t.ex. kunskap om politiskt beslutsfattande, rättsstaten, medborgarens rättigheter och skyldigheter, nationell och internationell säkerhet.

MIK är ett komplext begrepp. Men följande citat ger en god ingång till vad MIK är.

Medie- och informationskunnighet (MIK) innefattar kognitiva, tekniska och samhälleliga kunskaper och färdigheter som gör det möjligt för medborgare att få faktisk tillgång till medieinnehåll och kritiskt analysera information, vilket ger människor kunskap och färdigheter att förstå såväl hur medier produceras, finansieras och regleras som tillit och förmåga att fatta välgrundade beslut om vilka medier de använder. MIK är nyckeln till att förstå de etiska implikationerna av medier och teknologi, och att kommunicera konstruktivt - tolka, skapa och publicera innehåll - göra sig förstådda och hörda. (Chapman & Oermann 2019, bearbetning)

MIK relaterar till begrepp som bildning, utbildning, folkbildning, allmänbildning, omdöme, etik och sunt förnuft.

MIK och AI-utvecklingen

MIK befinner sig i en process där förändringar oavbrutet pågår i samhället, teknologin och medierna. Nu är det den snabba AI-utvecklingen som står i fokus.

Det som har ökat intensiteten i samhällsdebatten är vidareutvecklingen av generativ AI, d.v.s. programstyrda processer som kan samla in, bearbeta, analysera, syntetisera och manipulera stora datamängder från internet. Det handlar i förstone om texter och bilder - om språkmodeller som kan konversera likt mänsklig dialog (t ex Chat GPT).

Dagens generativa 'AI-paket' kan inte på ett meningsfullt sätt kontrollera sanningshalten hos de ursprungliga data de är beroende av. Risken för inbyggda 'algoritmiska fördomar' finns – att redan existerande former av t.ex. diskriminering och stereotyper reproduceras och förstärks. Risken för spridning av desinformation och misstro ökar. Därför finns det betänkligheter i nuvarande utvecklingsfas, inte minst etiska.

AI-utvecklingen - och samhällsutvecklingen - gör att MIK måste prövas och kunskapen vidgas som alltid när utvecklingen förändrar spelplanen. Det gäller att inte falla i den fallgrop som ofta uppstår vid stora förändringar. Storslagna framtidsscenarier, fascination för själva tekniken parat med mörka dystopier på bekostnad av kunskap och en kritisk blick vad gäller mediet/informationen i sig i en relevant samhällskontext.

AI-teknologin ska ses som en del av all teknologikutveckling. AI med chatbotar och bildgeneratorer sker i en ägarstruktur som är väl känd: Microsoft, Apple, Google, Facebook. Den har tveklöst behov av reglering inte minst globalt och på EU-nivå. Den nya EU-reglering som nu finns ska implementeras på såväl europeisk som nationell nivå (Digital Services Act, DSA och Digital Media Act, DMA). Ett oerhört viktigt arbete! Och mer behövs.

Det finns lärdomar. Komma ihåg hur det lät i början av internet när förhoppningarna var enorma både för samhällets utveckling och för personlig utveckling: vi skulle alla bli aktiva och delaktiga och möjligheterna att yttra sig fritt i ord och bild skulle stärka oss som individer och demokratin. Den drömmen kom i flera avseenden på skam.

Mot bakgrund av de i stort sett oreglerade techbolagens framfart under de senaste decennierna och politikens oförmåga att agera kan kunskap och erfarenheter faktiskt formuleras.

Det är svårt att sia om framtiden men en viktig slutsats är att MIK kommer att vara viktigare än någonsin mot bakgrund av den snabba AI-utvecklingen. Men det kommer att krävas kunskapsutveckling, pedagogisk utveckling och nya perspektiv vid sidan av en fungerande och ändamålsenlig reglering.

MIK: kunskaper och färdigheter

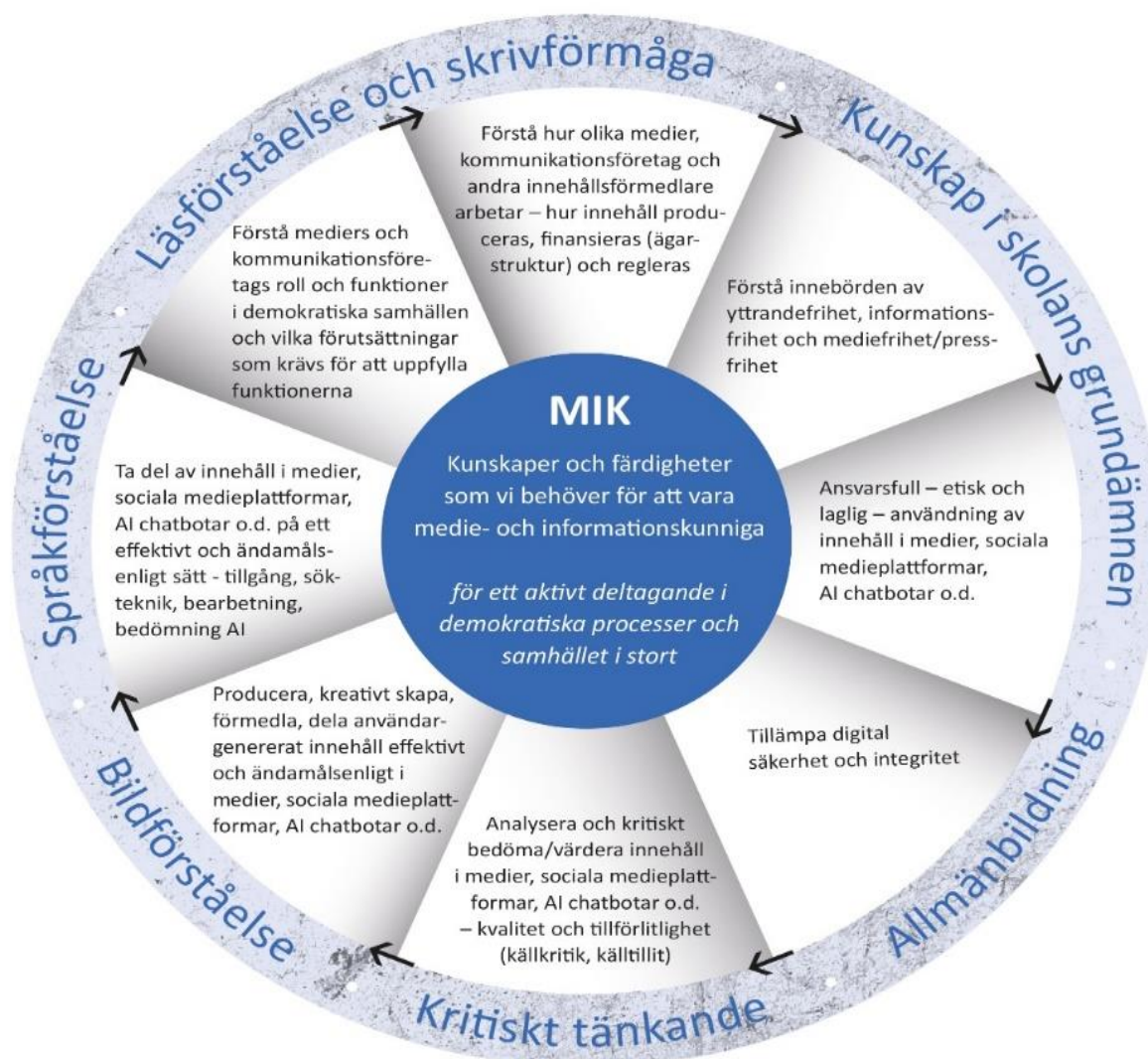
MIK syftar till att skapa ett kunskapsområde för att både förstå och kunna vara delaktig i rådande medie- och kommunikationskultur.

Det finns en rad element i MIK-begreppet som består över tid även om teknologiutvecklingen kräver modifikationer – och ibland omprövning. Sådana centrala element är *analys/tolkning/värdering, reflektion, kreativt skapande, självreflektion, säkerhet/integritet och handling*.

I figuren nedan har jag försökt åskådliggöra kunskaper och färdigheter i ett individperspektiv. En kondensering och utveckling av begreppets innehåll baserat på befintliga arbeten om MIK och dagens situation.

De nämnda kunskapsområdena i MIK innefattar såväl förståelsekunskaper, kognitiva och analytiska förmågor som färdigheter.

Figur. MIK: Kunskaper och färdigheter, individnivå (Carlsson 2023)

MIK ger *å ena sidan* ökad tillgång till information, kunskap om hur medie- och kommunikationssystemet fungerar i en samhällskontext, hur desinformation, påverkansaktioner, känsloladdad retorik, övervakning mm. på nätet kan bemötas genom bl.a. källtillit, *å den andra sidan* förmåga till kreativt skapande av innehåll och självreflektion, vilket inkluderar personligt ansvar, omdöme och etik. På så sätt blir medborgarna mer motståndskraftiga, kan fatta välinformerade beslut och själva engagera sig i såväl rådande medie- och kommunikationskultur som samhället i stort.

En avgörande förutsättning och det måste *understrykas* för att ett lärande som detta ska få ett reellt värde är grundläggande kunskaper i skolämnen som samhällskunskap, historia, religionskunskap, svenska, modersmål och matematik. Läs- och skrivförmåga liksom språk- och bildförståelse, inklusive hemspråkets betydelse. Det kan inte nog betonas och det kan inte heller det nav som skolbibliotek med professionell personal utgör.

En jämlik skola av god kvalitet och ett konstruktivt livslångt lärande står i fokus. Utan baskunskaper är det inte möjligt att bedöma innehållet i t. ex. sociala medier eller chatbotens svar.

Till slut...

Det är viktigt att ha en kritisk förståelse av begreppet medie- och informationskunnighet – det är både ett kunskapsområde och en praxis. Förstå att MIK inte kan lösa alla grundläggande problem i medie- och kommunikationskulturen utan är en vital del av den helhet som rymmer lagstiftning, regelverk, utbildning, reformer och satsningar inom området - utan panik med enkla lösningar på komplexa problem!

Det gäller att ha insikt om vad som är problem, förstå problemet med hjälp av relevant forskning och beprövad erfarenhet för att kunna formulera bärkraftiga policier. Särskilt viktigt när MIK relaterar till flera sakområden: inte bara utbildning, kultur, medier och digitalisering utan också till rättsväsende, säkerhet, försvar. Med utblick mot Europa och världen.

Nationell politik, ett ramverk för MIK, krävs för att säkerställa en systematisk och progressiv integration av MIK på alla nivåer i utbildningssystem och samhället i allmänhet – som inkluderar tydliga incitament för regionalt och lokalt arbete. Med regionernas starka ställning i Sverige har regionerna faktiskt en avgörande roll om framgång ska nås genom att införliva MIK i sina strategier och aktiviteter. Regionernas kulturverksamheter och kompetensområden som innefattar bibliotek, folkbildning, film, museer, digitalisering, mm har en uppenbar potential för regionala MIK-aktiviteter men också för ömsesidigt utbyte med den nationella och lokala nivån.

För om MIK-arbetet verkligen ska medverka till kunniga, reflekterande, omdömesgilla, kreativa och aktiva medborgare är konstruktiv samverkan ett ledord. Samverkan mellan

politiken, utbildningen, folkbildningen, juridiken, medieföretag, sociala medieplattformar, forskningen och inte minst det civila samhället - i termer av långsiktighet. Att ytterligare stärka nationell och regional uppslutning med ett ömsesidigt utbyte mellan alla nivåer, dels stärka utbytet mellan regionerna.

Förväntningarna är stora på regionernas insatser efter förra årets nationella MIK-konferens men också på den nya mediemyndighetens arbete med MIK i en föränderlig medie/kommunikationskultur. Att placera in medie- och informationskunnighet i den helhet som syftar till att stärka demokratin. Att se hur MIK kan främja förtroende och motverka misstro, bidra till tilliten i samhället. Ett bidrag till att göra demokrati och yttrandefrihet begriplig.

¹ Ulla Carlsson, professor i medie- och kommunikationsforskning, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet
ulla.carlsson@gu.se